

het is de verdienste van Bergsma ontdekt te hebben dat het hier gaat om een 'Fundgrube' voor de kennis van de religieuze en maatschappelijke verhoudingen in de noordelijke gewesten in de tweede helft van de zestiende eeuw. De zo langzamerhand algemeen erkende godsdienstige pluriformiteit weet de schrijver met talrijke uitlatingen van Eppens te illustreren. Maar hij gebruikt diens *Kroniek* niet alleen als bron voor het opstellen van een lijst van ketterse stromingen die in Stad en Ommelanden aanhang vonden; voor hem is Eppens' schriftuurlijke nalatenschap ook een middel om toegang te krijgen tot de volkscultuur en het alledaagse geloof van de zestiende-eeuwse Groninger, ook de radicale. In deze bijdrage kan de auteur nog niet veel meer doen dan het geven van een indruk van de mogelijkheden van zijn bron — in latere, meer gedetailleerde peilingen zal hij die mogelijkheden ook moeten benutten. Maar waar het nu op aan komt is dat Bergsma naast het al weer ouderwetse sociaal-historische onderzoek van Horst en Jansma wijst op de mogelijkheid van een meer cultuurhistorische of zo men wil mentaliteitshistorische benadering, een benadering waarin de aandacht verschoven is van 'histoire de l'église' naar 'histoire religieuse'. Wat was de mentale horizon waarbinnen de aanhangers van de reformatie leefden, wat bewoog de radicalen onder hen zo volkomen te breken met de erkende godsdienstige kaders, bestond er zoiets als een radicale mentaliteit? Hoe degelijk en nuttig de andere bijdragen aan de bundel ook zijn, geen maakt mij zo nieuwsgierig naar vervolgstudies als juist de bijdrage van Bergsma.

K. van Berkel

S. Zijlstra, *Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Davidjorisme* (Dissertatie Groningen 1983, Van Gorcum's historische bibliotheek XCIX; Assen: Van Gorcum, 1983, 267 blz., f39,90, ISBN 90 232 2038 2).

Over de figuur van David Joris bestaan nog veel onduidelijkheden. Hoewel de laatste jaren over het jorisme wel een aantal nieuwe gegevens aan het licht zijn gekomen, is de meest recente studie over het leven van David Joris nog steeds hetgeen Nippold daarover in 1863 en 1864 publiceerde. Zijlstra meent dat een aantal zaken kunnen worden opgehelderd via een studie van een van de meest belangrijke sekteleiden en medewerkers, tevens schoonzoon van David Joris, namelijk Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk.

Kort weergegeven zijn de belangrijkste thema's in Zijlstra's boek: de relatie tussen Blesdijk en David Joris; Blesdijks optreden in debatten met andere doperse groepen en met voormannen van reformatische groeperingen; zijn verblijf bij David Joris in Bazel en zijn werkzaamheden als predikant in de Palts. Tenslotte besteedt Zijlstra een hoofdstuk aan Blesdijks betekenis als historieschrijver.

In het eerste hoofdstuk worden de jeugd en de afkomst van Blesdijk behandeld. Blesdijk blijkt een goede opleiding te hebben gehad. Hij beheerste Latijn en Grieks. Tevens sprak en schreef hij Frans. Hij trad in 1539 tot de davidjoristen toe. De leer van David Joris was voor hem vooral aantrekkelijk vanwege de kruismystiek — het zelf doorleven van Christus' kruisdood, waarbij men alle eigendunk en alle lusten moest onderdrukken en zich met God moest verenigen. De davidjoristen geraakten in debat met de leiders van andere groepen die na de val van het wederdopersrijk te Munster ontstonden en met reformatoren (onder andere met a Lasco). Terecht

besteedt Zijlstra veel aandacht aan het proces van Juriaan Ketel. Dat biedt hem de mogelijkheid de relatie met andere afwijkende groepen op het religieuze vlak duidelijker aan te geven. Voorts wijdt hij enige bladzijden aan het conflict tussen Blesdijk en Hieronymus Wilhelmi.

In 1547/1548 gaat Blesdijk wonen bij zijn schoonvader in Bazel. Rond David Joris — die daar onder de schuilnaam Johan van Brugge verblijft — hebben zich zijn getrouwen geschaard. Een goed beeld van het dagelijkse leven van de groepering is uit Zijlstra's boek niet te halen, maar wel wordt duidelijk wat hem en Blesdijk bezighield. Eén van de thema's in David Joris' denken was, en werd nu zeer belangrijk, de tolerantie van andersdenkenden. Hiervoor werden religieuze en praktische argumenten aangevoerd. Ook Blesdijk hield zich met dit thema bezig, al ontstonden er tussen hem en David Joris enige geschilpunten. Pas na de dood van David Joris werd de breuk definitief. Na verraad van de joristen door een ex-sektelid verlaat Blesdijk Bazel om uiteindelijk in de Palts predikant te worden. Aanvankelijk werd daar namelijk tegenover de gereformeerden, waaronder veel gevluchte Nederlanders, welwillend opgetreden. Rond 1576 komt hier echter verandering in en de predikanten worden verplicht Luthers belijdenis aan te hangen. Blesdijk stemt daarin toe. Hij heeft als luthers predikant het predikambt bediend. In 1584 sterft hij.

Zijlstra geeft in een slothoofdstuk nog aan welke betekenis aan Blesdijk als geschiedschrijver moet worden toegekend. Hij maakt duidelijk dat Blesdijks geschriften over David Joris en de davidjoristen redelijk betrouwbaar zijn, hoewel Blesdijk zijn eigen rol in de beweging bagatelliseert en David Joris onvoldoende recht doet door hem te negatief af te schilderen.

Zijlstra's boek bevat een aantal zeer interessante feiten over het davidjorisme. Toch moet mij van het hart dat ik de oogst van Zijlstra's arbeid wat mager vind. Dit heeft ook te maken met de opzet van het boek. Zijlstra formuleert zijn probleemstelling wat losjes. Voorts is het jammer dat Zijlstra niet meer aandacht geeft aan de samenstelling van de aanhang van David Joris in de verschillende landstrekken. Tevens is het te betreuren dat de schrijver niet meer aandacht heeft gegeven aan het jorisme als religieuze beweging. Het jorisme kende geen strakke organisatie en bestond bovendien uit mensen die zich uiterlijk aanpasten aan de wereld rondom hen. Van groot belang wordt dan aan te geven op grond van welke criteria mensen tot de joristische beweging werden gerekend. Welke criteria hanteerden de joristen zelf, welke de overheden? Maar niet van minder belang is het te weten welke criteria Zijlstra in deze heeft gehanteerd.

Zijlstra's betoog kenmerkt zich in het algemeen door voorzichtige uitspraken gebaseerd op een gedegen kennis van de materie. In sommige gevallen doet hij echter, naar mijn mening, wel eens een aanvechtbare uitspraak; nuancering is dan geboden. Ik wil dat aan de hand van drie voorbeelden illustreren. Het eerste gaat over hetgeen opgemerkt wordt op bladzijde 8 over Batenburg. Wanneer Zijlstra schrijft over de Batenburgers en hun moordzucht en criminele daden, baseert hij zich op Blesdijk. Dit kan echter niet zondermeer. Er moet dan zeker iets worden opgemerkt over mogelijke partijdigheid van Blesdijk met betrekking tot zijn beschrijving van Batenburg. Bovendien zijn er onlangs studies verschenen die een wat meer genuanceerde kijk op de misdaden van de Batenburgers mogelijk maken. Een tweede voorbeeld gaat over Blesdijk. Zijlstra meldt dat Blesdijk genoemd wordt in een confessie van een Batenburger, die in Munster in 1544 werd verbrand (5). Deze Batenburger maakt melding van ene Clawes die bij Steenwijk gewoond had (bron is

de door Niesert in 1826 uitgegeven *Urkundensammlung*). Zijlstra meent op grond van de uitspraak in deze confessie te mogen aannemen dat het hier gaat om Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk. Naar mijn mening laat het door Niesert gepresenteerde materiaal deze conclusie niet toe. Mijn laatste voorbeeld heeft te maken met de rol van David Joris. Er bestaan aanwijzingen, maar David Joris drukte zich in dit opzicht zeer vaag uit, dat hij zich voor Christus-David, voor een Messias, uitgaf, zo meldt Zijlstra herhaalde malen met de nodige voorzichtigheid. Merkwaardig is daarom dat hij op bladzijde 101 zonder enig voorbehoud stelt dat David Joris zich voor een Messias hield. Over het antwoord op de vraag of David Joris zich als Messias zag, of dat de meeste van zijn volgelingen hem zo zagen of dat juist de buitenwacht hem van dergelijke opvattingen beschuldigde blijft de lezer in onzekerheid.

Duidelijk wordt wel na de lezing van Zijlstra's boek dat er nog veel onderzoek nodig is naar de leer en de verspreiding van de davidjoristische beweging. Tevens zal de nodige aandacht moeten worden besteed aan de samenstelling en de organisatie van de aanhang van de beweging en haar relaties met andere groepen van de radikale reformatie. Zijlstra's onderzoek is — daar mag geen misverstand over bestaan — een zéér belangrijke stap verder. Het is zeker niet het laatste woord over de joristen in de Nederlanden en ik hoop van harte dat het ook niet Zijlstra's laatste woord zal zijn.

L. G. Jansma

M. Gijswijt-Hofstra, *Wijkplaatsen voor vervolgd. Asielverlening in Culemborg, Vianen, Buren, Leerdam en IJsselstein van de 16de tot eind 18de eeuw* (Dissertatie Amsterdam 1984; Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1984, 246 blz., f55,-, ISBN 90 6707 044 0).

In dit fraai uitgevoerde en vlot leesbare boek dat in dezelfde vorm als Amsterdamse dissertatie verschenen is, doet M. Gijswijt-Hofstra verslag van haar onderzoek naar de praktijk van de asielverlening in Culemborg, Vianen, Buren, Leerdam en IJsselstein van de zestiende tot eind achttiende eeuw. Haar opzet is een einde te maken aan de dubieuze reputatie van vooral Culemborg en Vianen die in de zeventiende en achttiende eeuw bekendheid kregen als toevluchtsoorden voor misdadigers en frauduleuze schuldenaren. De opvatting dat iedereen in dergelijke oorden asiel kon krijgen, berust op onjuiste en eenzijdige feiten, omdat uit het onderzoek is gebleken dat asielzoekers in het algemeen slechts na een grondig onderzoek werden toegelaten. Zo moesten doodslagers bewijzen uit noodweer of zonder opzet gehandeld te hebben en schuldenaren dat zij niet gefraudeerd hadden.

Als beginpunt voor haar onderzoek heeft M. Gijswijt-Hofstra de zestiende eeuw genomen, omdat vanaf halverwege deze eeuw vrijgeleide wordt opgevat als een individuele bescherming tegen ondermeer vervolging en arrest van buitenaf, een bescherming die uitsluitend bedoeld was voor vreemdelingen die in een andere jurisdictie in de problemen waren geraakt.

Als eindjaar heeft zij 1795 genomen, omdat haars inziens toen automatisch eeri einde kwam aan het recht om asiel te verlenen aangezien hierover niet speciaal is gediscussieerd bij de afschaffing van de bijzondere status van asielplaatsen in 1795 met de Franse bezetting en de vestiging van de Bataafse Republiek. Kennelijk had het vervallen van het asielverleningsrecht wel een apart punt van discussie moeten